

Ondřej Lánský – Lubomír Sochor (eds.): *Materiály k teorii elit a k její kritice*

Praha, Filosofia 2018. 393 s.

Soubor textů *Materiály k teorii elit a k její kritice* představuje v řadě ohledů splacení dávného dluhu – Lubomír Sochor jej připravoval v době, do níž naprosto organicky zapadal a kdy se tématu elit věnovala (a vůbec mohla věnovat) pozornost, tedy v 60. letech či začátkem let sedmdesátých (Lubomír Sochor koncipoval texty jako sborník pro učitele teorií státu, práva a sociologie v roce 1972). Sborník měl vyjít jako velice užitečný pandán vedle knih Miroslava Jodla *Teorie elity a problém elity* (měla vyjít v roce 1968, vyšla však až v roce 1994), Jana Sedláčka *Pojem inteligence v sociologii* (1969) nebo k slavnému Machoninovu výzkumu sociální stratifikace *Československá společnost* (na Slovensku vyšla v roce 1969), kde se tématu elit věnoval Lubomír Brokl.

Z dnešního pohledu jde o texty více či méně klasické, které zaplňují řadu mezer v dějinách sociologie – například při veškeré sociologické monumentálnosti Vilfreda Pareta česky dosud nevyšla žádná z jeho prací. Zároveň je smyslem výboru zprostředkovat rozmanitost v přemýšlení o elitách – texty jsou různě provázány, autoři se vzájemně kritizují, ideově se vymezují zejména vůči marxismu, či reprezentují chápání elit v odlišných oblastech (v sociální struktuře, v politice, kultuře). Původní koncept Lubomíra Sochora obsahoval tři části – v první byli zahrnuti otcové zakladatelé novodobého uvažování o elitách, ve druhé jejich pokračovatelé a ve třetí kritici teorie mocenské elity. Editor Ondřej Lánský tuto ideu zachoval, jen některé texty rozumně vypustil (zejména proto, že jsou v češtině vcelku dobře dostupné) a tři naopak doplnil. Navíc knihu vybalil vlastní obsáhlou studií, jež je cen-

ná minimálně ze tří důvodů: zaprvé zasazuje klasické texty do dobového kontextu, díky němuž je zřetelný jejich význam; zadruhé doplňuje zásadní přínos Charlese Wrighta Millse, který ve výboru zřetelně schází (právě proto, že jeho *Mocenská elita* vyšla v češtině celá) a na něj řada textů více či méně explicitně navazuje; zatřetí zde stručně shrnuje současné konceptce teoretiků elit a představuje empirické výzkumy sociální struktury, které stále dokazují, že „nevládne většina“.

Část věnovaná zakladatelům novodobého uvažování o elitách zahrnuje úryvky z větších textů tří klasiků. Prvním je Gaetano Mosca, jenž spojuje elity s respektem a výkonem moci, přičemž považuje za „politický fakt“, že určitá organizovaná menšina stojí vždy hierarchicky výše nad většinou a ovládá ji. Mosca se ovšem také zajímá o legitimitu této moci, jež se v každé společnosti opírá o tzv. politickou formuli – o určitý morální a právní základ. Vilfredo Pareto pak chápe elity v neširším slova smyslu, tedy v rámci skutečnosti, že v každé činnosti je někdo vynikající, někdo průměrný a někdo nedostatečný. Hlavní pozornost nicméně věnuje elitám vládnoucím a jejich koloběhu, přičemž formuluje své proslulé teze, že „aristokracie nemají trvání“ nebo že „dějiny jsou hřbitovem aristokracií“. Na Paretovu metaforu koloběhu elit posléze navazuje Robert Michels se svým železným zákonem oligarchie, podle něhož každá velká organizace, jakkoli demokratická, směřuje ke koncentraci moci v úzké skupině lidí.

Již na tomto místě poznamenejme, že ve třetí části knihy se objevují dvě ostré kritiky Michelse, jedna z pera Györge Lukácase, jenž namítá, že v případě oligarchie nejde o žádný sociologický zákon, natož o vyvrácení marxismu, nýbrž jen o povrchní ahistorický pohled, který je naopak prakticky vyvrácen vývojem sociálnědemokratických stran. K této kritice se pak v dalším textu přidává Alexander Schiffrin, doplňující osobní rovinu (poukazuje na Michelsovy sympatie k fašismu) a zdůrazňující, že stranický aparát není oligarchický, nýbrž demokratický.

Druhý oddíl recenzované publikace z dnešního pohledu zahrnuje také již nepochybné klasiky, ostatně název kapitoly „Vybrané koncepte elit druhé poloviny 20. století“ je trochu matoucí, neboť hned dva texty tu pocházejí ze 40. let. Prvním z nich je kapitola knihy Karla Mannheima, v níž se objevuje typologie elit podle toho, v jakých oblastech působí (politické, intelektuální, umělecké, náboženské...), a také podle různých principů (původ, vlastnictví, výkon). Mannheim považuje výkon moci elit a jejich vztah k masám za pozitivní za předpokladu, že jsou pro tento výkon kompetentní. Z hlediska celku výboru není bez významu, že je zde řeč i o elitách kulturních. V podobně analytickém duchu se nesou i další texty této části, byť s různými akcenty – na kontext manažerské revoluce u Jamese Burnhama či na (zejména ekonomickou) strukturu industriální či postindustriální společnosti u Hanse P. Dreitzela a Raymonda Arona.

Nejrozsáhlejší, třetí část potom obsahuje pokusy o kritiku teorií elit, vedle výše zmíněných kritik Michelse jde především o kritiky Millsova konceptu mocenských elit – věcně to činí Thomas B. Bottomore, propojující Millse s Paretem, Moscou

i marxismem, elegantně a zároveň empiricky pak k Millsovi přistupuje editorem doplněný Robert A. Dahl, jenž formuluje existenci mocenských elit jako hypotézu. Dahlova slova znějí i dnes neobvykle aktuálně: „Mnoho lidí zřejmě věří, že svět ovládají jistí, oni: letité rodiny, bankéři, mašinerie na radnici, straničtí bossové v zákulisí apod. Takový přístup má značnou interpretační sílu a dopad na celé řadě úrovní. Je to vysvětlení jednoduché, lákavé, dramatické a ‚realistické‘. Díky němu si můžeme připadat jako ti, co vědí, jak se věci mají. Lidem, jejichž idealismus je soustavně zrazován, nabízí trochu žádoucího, chladného cynismu. K tomu má tu příhodnou vlastnost, kterou nacházíme u řady tzv. alternativních vysvětlení: lze jej formulovat tak, aby jej nebylo možné zpochybnit.“¹

Zbývající tři texty, jejichž autory jsou Włodzimierz Wesołowski, Ljubomir Tadić a editorem také šťastně doplněný Anthony Giddens, jsou sympatické sociologickou systematičností (včetně navazujících na uvedené klasiky), s níž k elitám přistupují; zabývají se zejména jejich utvářením, soudržností a otevřeností.

Jakkoli tyto „materiály“ drží dobře pohromadě nejen jako učební zdroje, ale i jako jakýsi příběh uvažování, je trochu škoda, že do něj, až na drobné výjimky (např. zmiňovaného Mannheima), téměř nepronikl diskurs týkající se elit kulturních – chybí celá linie kulturního elitářství a úvah o masách, jak ji reprezentovali již Adorno, Arendtová nebo Dwight Macdonald. Sám Lubomír Sochor v úvodu napsal, že sborník je koncipován především jako dokumentace teorií mocenských elit, nicméně chtěl do něj začlenit též „zástupce aristokratické teorie kulturních elit“ José Ortegu y Gasseta. Ondřej Lánský správně připomíná, že Ortegová *Vzpoura davů* vyšla česky již několikrát, i tak by se ale našlo kulturně elitistických textů mnoho a měly by tu význam minimálně stejný, jaký uvádí Sochor, totiž že jsou hodnotící a „polemizuje s nimi dnešní československá publicistika“. Ostatně, stále aktuální diskuse o pražských a jiných kavárnách jsou bezpochyby více věcí kulturní než mocenskou či ekonomickou.

Materiály k teorii elit a k její kritice jsou dílem nesmírně záslužným a přinejmenším současná elitní výuka společenských věd by se bez nich neměla obejít. Přesto ani pár let od vydání bohužel příliš do veřejných diskusí o elitách nepronikly. Tereza Matějčková si v jednom eseji klade otázku, zda v dnešní době ještě vůbec lze vyslovit slovo elita bez přízviska „takzvaná“² – a recenzovaná kniha nám právě připomíná, že ano. A že ačkoli jde o koncept vnitřně rozmanitý a můžeme si o něm myslet leccos, je zároveň důkladně promyšlený a může být analyticky užitečný i bez relativizujících uvozovek. A opravdu zde kromě Sochorovy úvodní poznámky z roku 1972 soursloví „takzvané elity“ nenajdeme.

Miroslav Paulíček

Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity, Ostrava
miroslav.paulicek@osu.cz

1 Lánský, O. – Sochor, L. (eds.), *Materiály k teorii elit a k její kritice*. Praha, Filosofia 2018, s. 281.

2 Matějčková, T., *Bůh je mrtev. Nic není dovoleno*. Praha, Echo Media, a. s., 2023, s. 76.